

Символічна репрезентація громадянської ідентичності в інтерактивному інформаційному просторі

Ю. М. Половинчак

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: yulichke@ukr.net

Paper received 22.11.16; Accepted for publication 30.11.16.

Анотація. У статті досліджено механізми символічної репрезентації громадянської ідентичності у інтернет-просторі. Інтернет-простір розглядається як безпосереднє інформаційно-комунікаційне поле символізації. Проаналізовано приклади наповнення його національною символікою. Розглянуто властивості символу, що дозволяють йому функціонувати у сфері комунікативних технологій. При цьому соціальні медіа розглядаються як дискурсивний простір вироблення, осмислення і реалізації стратегій символізації.

Ключові слова: соціальні медіа, символізація інформаційного простору, національна ідентичність.

Символи та символічна репрезентація є важливою складовою самоінтерпретації національної спільноти в культурі, в продукованих національними елітами смислах та ідеях. У якості символів можуть виступати територія, мова, традиції, стереотипи поведінки, самоназва, візуальні знаки; система символів, проявляючись через ритуали, тексти, символічні атрибути, є способом кодування уявлень групи про себе. Символи транслюють та зберігають, модернізують і забезпечують функціонування у сприйнятній формі значимої для соціуму інформації. Через символізацію учасники комунікації «прочитують» культуру один одного, визначають «своїх» та виокремлюють «інших»; культурні практики спільного переживання традицій, осмислення навколишнього світу і себе в ньому визначають самовіднесення людини до певної спільноти. Систематичне ж виявлення певної поведінки в повторюваних дискурсивних актах закріплює представлену в них ідентифікацію, впливаючи на динаміку та зміст суспільної свідомості, визначаючи процеси формування колективної ідентичності [1].

Виступаючи в якості інструменту як пізнання, так і конструювання соціальної реальності, символ охоплює широке коло суспільних відносин, що стимулює розвиток різних напрямів досліджень проблем символічного. Методологічною основою для визначення символічної системи як "посередника" між людиною і зовнішнім світом виступає філософія символічних форм, розроблена Є. Кассіером. Постмодернізм наділяє символ властивостями інструменту дослідження сучасного суспільства та його ціннісних преференцій в силу його здатності опосередковувати досвід. Наукові рефлексії, пов'язані з феноменом символічного, пропонують різні дисципліни: антропологія, політологія, культурологія, соціологія, психологія, лінгвістика [2; 3; 4; 5; 6].

Символічна репрезентація у сучасному світі набуває нового виміру та специфічних характеристик з огляду на функціонування в інформаційно-комунікативному просторі в умовах медіатизації соціокультурних процесів. Зростання потоків інформації у інформаційному суспільстві впливає на її якісні характеристики: інформація далеко не завжди передається на рівні понять, все частіше – на символічному рівні як смислового заміщенні абстрактного об'єкту чуттєвим образом. Формуючись під впливом різнорізного, хаотичного і переривчастого потоку інформа-

ції, поширюється новий тип культури – "мозаїчної" (за А.Модем). Сучасну людину, яка живе в мозаїчній культурі, оточують символи, що стають інструментами впорядкування інфополя, маркуючи, означаючи його складові [7, с. 45], формується новий образний (читай символічний) ряд [8, с. 278]. З такого калейдоскопу образів, символів складається "мозаїка" відносин особистості і соціуму, формуються погляди, потреби, норми поведінки. Саме ця обставина дала можливість М.Маклюену проголосити, що на зміну лінійному способу мислення приходить більш глобальне сприйняття через образи. Таким чином, зростає важливість символічного рівня інформаційної продукції, за визначенням М. Кастельса – «інформації в сенсі відчуттів, значень та ідентичності» [9, с. 179].

Ці тенденції дедалі більше зумовлюють пошуки нових теоретико-методологічних підходів до визначення впливу символів на процеси конструювання та трансформації ідентичностей в умовах інформатизації дійсності. Заслугує на окремий аналіз механізми та інструменти трансляції символів в умовах медіатизації соціокультурних процесів. Дослідження впливу засобів символізації на індивідуальну та масову свідомість громадян в умовах медіатизації політичної дійсності вимагає ретельного аналізу з огляду як на високий комунікативний потенціал символу загалом, так і враховуючи той аспект, що сучасний інформаційний простір став значним чином сферою виробництва символів. З огляду на це, метою статті є визначення впливу засобів символізації у інтерактивному інформаційному просторі на суспільну свідомість, зокрема на формування (трансформацію) громадянської ідентичності. Реалізація мети дослідження передбачає розв'язання наступних завдань: фіксація та опис символічних комплексів, визначення їх семантики (відношення між знаком та його смислом), зв'язку з попередньою культурною традицією, особливостей трансформації в сучасних інформаційних системах та специфіки віртуального символічного світосприйняття. Для реалізації дослідження було застосовано метод включеного спостереження – участь дослідника протягом 2013-2016 рр. у інтернет-комунікації соціальних медіа з метою виявлення дискурсивних ситуацій та текстів, значимих для дослідження; методи опису та соціально-культурної інтерпретації текстів. В якості одиниць аналізу виступають не факти і події,

а суб'єктивні значення і почуття, трансльовані у інтернет-просторі.

Матеріал, на якому здійснюється дослідження, охоплює представлення символічної репрезентації в публікаціях і обговореннях в соціальній мережі Facebook¹. Критеріями для відбору репрезентативних дискурсивних ситуацій стали наявність значимих текстів – рефлексій на тему символізації, дискусій з цього приводу а також рівень залучення аудиторії. Йдеться не лише про кількість читачів, а і, що не менш важливо, – взаємодією з ними: наявність відповідей, передруків, коментарів до авторських дописів. Популярні дописи завдяки такій взаємодії утворюють треди, що включають не лише авторський текст, а і сотні, інколи – тисячі коментарів читачів.

Сучасна символізація соціокультурної дійсності багато в чому зобов'язана своїм масовим впливом на суспільство візуальному дискурсу. Більшого впливу набувають не тексти або аргументи, а яскраві символи та кадри, що легко запам'ятовуються. Візуалізація як специфіка нової культури визначається її семіотичною природою і технічними можливостями засобів її реалізації.

Комунікаційні практики як операції трансляції і інтерпретації символів спричиняють появу і становлення символічного простору (і інтернет-простору як його сегменту) – як національного, так і глобального, що пронизує всі культури. Можна виділити два аспекти інтернет-простору в контексті символічної репрезентації: по-перше, інтернет як безпосередньо інформаційно-комунікаційне поле символізації, через наповнення його національною символікою (кольори прапора, зображення герба, відео чи аудіо виконання гімну; святковий, кулінарний, спортивний та інші інтернет-дискурси, що маркують національне світосприйняття і самовираження). По-друге – як дискурсивний простір вироблення, осмислення і реалізації стратегій символізації через різні комунікативні практики. Ними можуть бути дискусії, наприклад, пов'язані з очищенням від атрибутів радянської доби символічного простору та наповнення новою (відновленою) національною символікою, відродженням традиційної української топоніміки; перегляд традицій святкування – відмова від радянських (або ж їх захист, консервація, музеїфікація), повернення до національних свят, вироблення і утвердження нових святкових традицій саме у інтерактивному інтернет-просторі. Спеціальні форуми можуть бути простором розгортання дискусій щодо державної політики символізації – використання національних символів, оновлення символічної репрезентації війська тощо.

Отже, учасники інтернет-дискурсу з одного боку, є носіями і трансляторами, зокрема, і в інтерактивному просторі, цінностей, які засвоїли в процесі соціаліза-

ції, відтворюючи ці цінності у щоденній практиці. З іншого – є учасниками трансформацій і модифікацій (відбору для збереження чи забування, фіксації у повторюваних практиках) нових. Окрім цього, саме інтерактивний інтернет-простір є одним із механізмів відбору тих образів, дій і явищ, що набувають символічного капіталу. Через комунікативні практики вірусного поширення інформації учасники дискурсу або транслюють – обговорюють, поширюють, трансформують ті чи інші символи, або ігнорують, прирікаючи тим самим до забуття. Таким чином проявляється дuality системи – учасники інтернет-дискурсу одночасно є продуктом системи цінностей, і через свою діяльність є творцями цієї системи.

В Україні саме в останні три роки відбувалося активне продукування контенту, пов'язаного із утвердженням національної символіки в українському просторі: в реальному – прапори чи патріотичні розписи вулиць міст, автомобілів, балконів будинків, «марш вишиванок», патріотична хода; у віртуальному – відео і фото свідчення такого заповнення, стріми з переповнених концертних майданчиків, коли співаки і глядачі спільно виконують гімн, патріотичних «кричалок» футбольних фанів тощо. Аналіз практики коментування дозволяє визначити фактори впливовості подібних практик. Так, досить частими у обговоренні є відсилки до символів як точок, емоційних якорів, що утримували в найскладніші психологічно часи (йдеться в першу чергу про переломні моменти Революції гідності чи російської агресії в Криму і на Сході), що визначає потужність впливу такої символізації. Для символів також характерна множинність смислів, функціонування їх як відкритого образу і смислових перспектив. Наприклад, використання жовто-блакитного поєднання у аватарах (візуальних образах сторінки в соціальних медіа) для позначення належності до української спільноти соціальної мережі; демонстрації вияву патріотизму; як символу підтримки тієї чи іншої нації (популярне поєднання декількох кольорів: «рідного» і того, прихильність до якого демонструється).

Показово, що саме регіональні сегменти соціальних медіа Півдня і Сходу набагато активніші у осмисленні свого простору, що фіксується самими користувачами. Така диспропорція (Одеса чи Маріуполь активніше порівняно із Львовом чи Києвом продукують контент, спрямований на символізацію простору як українського) має декілька вимірів. Акцентування усвідомленої українськості окреслює спільноту однодумців: «...*Це програмування себе*². Ми стверджуємо, що ми інакші, що ми особливі, що в нас є свій шлях, свій власний вибір. І ми дорого за нього заплатили. Ми включаємо ідентифікацію на свій-чужий, показуємо, що ми одна сім'я, що ми різні, але в нас спільна доля,

¹ Ілюстративним матеріалом для статті (див. наведені далі цитати) слугували тематичні треди, виявлені на Facebook-сторінках П. Духлія (Пилип Духлій), допис від 19 травня 2016 р.; Д. Чекалкина (Дмитрий Чекалкин), поширений допис від 21 травня 2016 р.; І. Скиби-Якубової (Ivanna Skyba-Yakubova), допис від 10 березня 2016 р.; Р. Морозова (Roman Morozov), допис від 20 травня 2016 р.; Д. Казанського (Денис Казанский), допис від 8 липня 2016 р.; С. Фотіної (Светлана Фотина), поширений допис від 6 липня 2016 р.; В. Трегубова (Виктор Трегубов), допис від 09 липня 2016р.; Facebook-сторінка «Український Схід», допис від 10 червня 2016 р.

² В цитаті йдеться про «вишиванковий флешмоб» у «День вишиванки» - свято, що проводиться щороку (з 2008 р.) у третій четвер травня. Бажаючі вдягають вишиванки на роботу, навчання тощо. На відміну від носіння вишиванок, що стало популярним явищем в українській міській культурі поч. ХХІ ст. характеризується масовістю вишивки на вулицях міст та сторінках соціальних мереж (з популярністю соцмереж публікація фото, поширення і коментування стають невід'ємною складовою свята). Варіант проведення – вишиванкова хода (марш у вишиванках, парад вишиванок) – святковий парад.

спільні радощі і проблеми, що ми – українці, любимо свою культуру, історію, Батьківщину.... Ти просто береш і стаєш поруч з іншими українцями. Це маленький акт патріотизму, але так необхідний всім нам аби відчувати свою спільність»; «Мариупольці порадовали. Красивые, праздничные, мирные, солнечные, светлые, счастливые, улыбающиеся. ...Самое главное, что вышиванки и другие национальные символы, после ужаса пережитого, это не просто костюмы, это в самом деле самоидентификация, это признание своей национальности и гордость за нее, а также вера в свои силы и в победу Света над Тьмой».

Заповнення простору українською символікою розглядається як оберег – не в архаїчному значенні, а буквально: «... вишиванку, як і хрестик потрібно носити не як дань моді, а як оберег... це вчинок для своєї ідентифікації, як українця. Особливо в містах, де зазвичай цього ніколи не було. Зараз це потрібно, як ліки...»; «Бо я мама двох хлопчиків і не хочу більше війни на нашій землі! А вишиванки-я сепарам не дулю і кулак, а вишиванку показую...». Таке тлумачення базується на популярності тези про те, що «русский мир» приходить туди, де його чекають, що цілком відбиває логіку гібридної війни – інспірування «громадянського конфлікту», маскування зовнішньої агресії під дію «місцевих жителів». Відповідно, максимальне наповнення свого світу українською символікою і гранично широка трансляція її у інформаційному просторі розглядається як спосіб зірвати подібну тактику, засвідчивши лояльність міста чи регіону Україні.

Так, наприклад, влітку 2016 р. широко висвітлювалися і обговорювалися у соціальних мережах вуличні масові заходи, приурочені до річниці звільнення українськими військовими Словянська і Краматорська від бойовиків – на вулиці вийшли тисячі людей з українськими прапорами та іншою символікою. Невдоволення з цього приводу у публіках прибічників «Новоросії» («сепаратисты усомнились в том, что город нужно «освободить») привернуло увагу українського блогера Д. Казанського: «Выходит, украинская символика может неплохо отпугивать мародеров, бандитов и садистов, как чеснок отпугивает вампиров. Чем больше украинских флагов у вас на улицах, тем меньше шансов, что к вам в город придет война, и кадыровцы с казаками будут ради развлечения стрелять в ваших детей и отбирать ваше имущество. Каждый украинский флаг, вывешенный на балконе, снижает вероятность массовых убийств и грабежей в вашем городе. Помните об этом и любите свою

страну — во всем мире это вознаграждается миром и процветанием».

Піднесення патріотизму українських міст Сходу і Півдня засвідчує шанс для тих територій, що залишаються під контролем бойовиків – з приводу патріотичної ходи до другої річниці звільнення Краматорська блогер і журналіст В. Трегубов наголошує: «... Вот так, именно так выглядит настоящая победа - запомните повнимательнее. Освободить и чуть-чуть порасколдовывать землю - и все будет Украина. Срабатывает и в Донецке, срабатывает и в Луганске. Срабатывает и в Крыму. Там потребуется больше усилий, это правда, но это не проблема, это задача». В контексті окупованого Донбасу поширення образів регіону, наповнених українською символікою також має на меті підкреслити штучність, чужість антиукраїнської вакханалії там. Так, Facebook-спільнота «Український Схід» у дописі від 10 червня 2016 р. поширює фото маршу вишиванок із коментарем: «Рівно чотири роки тому розпочався Євро-2012. Таким було відкриття фан-зони у Донецьку». Один із коментаторів підтверджує: «кі жодного АКошиніка ...».

Показовою є чітка ідентифікація українським сегментом Facebook по вектору «свій/чужий» за ознакою ставлення до національних символів, наприклад, ставлення до гімну – популярним є не лише поширення різних відеороликів, а і фіксація, чи приєднання публічні особи (політики, спортсмени) до його виконання. Наголошується також ворожість і чужість тих, хто скидали українську символіку в окупованих містах під час полій так званої «русской весни» 2014 р.: зазіхання на національний символ сприймається групою як зазіхання на безпеку, свободу самої групи.

Розглянуті приклади ілюструють характерні риси символізації у інформаційному просторі. До таких відноситься, зокрема, інформаційна компресія – поєднання лаконічності форми із здатністю передавати накопичені значення (стиснення плану означального за збереження плану означуваного), результатом якої є універсальність символу. Пов'язана із вказаною характеристикою множинність значень, компресія ідей в одному образі аж до поляризації значень, що передаються одним образом на різних семантичних полюсах. «Зчитування» значень залежить як від знань, почуттів, досвіду реципієнта, так і від зовнішніх обставин. Важливу роль відіграє також емоційний супровід - емоції, пов'язані із реальними подіями переносяться на символ і можуть бути викликані не безпосередньою подією, а символізацією.

ЛІТЕРАТУРА

- Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки / В. Кулик. – К.: Критика, 2010. – 655 с.
- Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко. – СПб.: Логос, 1998. – 443 с.
- Бутиріна М. Символ як інструмент прикладних соціально-комунікаційних технологій / М. Бутиріна // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – С. 396–401.
- Пелагеша Н. Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації / Н. Пелагеша. – К.: НІСД, 2008. – 288 с.
- Лісовський В. М. Символізація суспільно-політичних процесів / В. М. Лісовський // Наукові праці. – Том 93. – Випуск 80. – С.124–128.
- Ярошенко В. М., Присяжненко І. О. Символічна політика та символи в інформаційно-комунікативному просторі: аспекти впливу / В. М. Ярошенко, І. О. Присяжненко // Наукові праці. Політологія. – Випуск 236. – Том 248. – С. 28–33.
- Моль А. Социодинамика культуры / А. Моль. – М., 2005.
- Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М., 2002.

9. Кастельс М., Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / П. Хіманен, М. Кастельс. – К., 2006.

REFERENCES

1. Kulyk, V. The Ukrainian Media Discourse: Identities, Ideologies, Power Relations. Kyiv: Krytyka, 2010. 655 p.
2. Eko, U. The Absent Structure. Introduction to Semiotics. – St. Petersburg: Logos, 1998. 443 p.
3. Butyrina, M. Symbol as an instrument of applied social-communication technologies. Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. Seriya «Filologiya. Sotsialnye kommunikatsii». 2011. Vol. 24 (63). pp. 396–401.
4. Pelahesha, N. Ukraine in semantic wars of the postmodern: transformation of the Ukrainian national identity under the conditions of globalization. Kyiv: NISD, 2008. 288 p.
5. Lisovskyi, V. M. The symbolization of social and political processes. Naukovi pratsi. Vol. 93. Issue 80. pp. 124–128.
6. Yaroshenko, V. M., Prysiazhenko, I. O. Symbolic policy and symbols in information and communication space: aspects of influence. Naukovi pratsi. Politolohiia. Vol. 248. Issue 236. pp. 28–33.
7. Mol, A. Culture sociodynamics. Moscow, 2005.
8. Toffler, E. The Third Wave. Moscow, 2002.
9. Kastels, M., Khimanen, P. The Information Society and the Welfare State: The Finnish Model. Kyiv, 2006.

The symbolic representation of civil identity on social media

Y. Polovynchak

Abstract: The mechanisms of symbolic representation of civil identity are researched in the article. The attempt to track is made as through symbols by means of processes of identification citizens rally and their activity is directed to common goals. The Internet is considered as the direct information and communication field of symbolization. The examples of filling it by national symbols are analysed. The properties of a symbol which allow him to work in the sphere of communication technologies are considered. At the same time social media are considered as discursive space of development, conceptualization and realization of the strategy of symbolization.

Keywords: social media, symbolic representation, symbolization of information space, civil identity.

Символическая репрезентация гражданской идентичности в интерактивном информационном пространстве

Половинчак Ю. М.

Аннотация: В статье исследуются механизмы символической репрезентации гражданской идентичности в интернет-пространстве. Интернет-пространство рассматривается как непосредственное информационно-коммуникационное поле символизации. Проанализированы примеры наполнения его национальной символикой. Рассмотрены свойства символа, которые позволяют ему работать в сфере коммуникативных технологий. При этом социальные медиа рассматриваются как дискурсивное пространство выработки, осмысления и реализации стратегий символизации.

Ключевые слова: социальные медиа, символизация информационного пространства, символическая репрезентация, национальная идентичность.